

O INSCRIȚIE AGONALĂ DIN HISTRIA

DE

D. M. PIPPIDI

Documentul de care va fi vorba în paginile ce urmează a fost descoperit în campania anului 1953, în lucrările de dezvelire a clădirilor tirzii din sectorul de sud-est al cetății. Folosită ca material de construcție, împreună cu pietre ordinare și cu unele resturi arhitectonice, lespeda servea la delimitarea unei restrinse suprafețe podite — terasă sau platformă — al cărei contur și a cărei destinație exactă n-au putut fi stabilite¹. Sigur, oricum, e că piatra era mutilată în momentul întrebuițării și că rupturile mai importante — la începutul și la sfârșitul textului — trebuie să fi precedat așezarea stelei în locul unde a fost aflată.

În starea-i actuală, inscripția măsoară circa 0,49 m înălțime, 0,465 m lățime și 12 cm grosime. Înălțimea literelor — foarte inegale — variază între 0,017 și 0,020 m. Scrisul — caracteristic pentru documentele epigrafice histriene din prima jumătate a secolului al III-lea e. n. — e corect, dar nelndeminatic. Notabile, cu deosebire, formele literelor O și Θ (rombice), Σ (dreptunghiular), Ω (în chip de W); tot așa numeroasele ligaturi².

Măcar că stela e ruptă în toate părțile, lipsuri mai importante se constată, așa cum s-a arătat, în părțile de sus și de jos ale pietrei, care a suferit pe deasupra acțiunea corosivă a apei sau a unei frecări, pe urma căreia rindurile 1-4 au devenit aproape ilizibile. În aceste condiții, despre întinderea lacunei inițiale e greu să ne facem o idee întemeiată, mai ales că natura însăși a documentului e departe de a apărea limpede. Trebuie relevat, în această ordine de idei, că dacă rostul principal al inscripției pare să fi fost de a comemora biruința obținută de membrii unei confraternități histriene la un concurs instituit în legătură cu cultul lui Dionysos, acest scop n-a fost cu siguranță singurul și că, după o deprindere frecventă în lumea greacă a epocii imperiale, la tributul de recunoștință pentru învingătorii ale căror succese cinsteau asociația, se adăuga omagiul pentru autoritățile romane în frunte cu împăratul.

În documentul nostru, urme ale acestei din urmă intenții se constată în rindurile 1-3 ale textului, unde, în ciuda proastei stări de conservare de care am vorbit, se distinge mențiunea unui « consular » în care trebuie să vedem

¹ Cf. raportul preliminar asupra săpăturilor din vara anului 1953, publicat în « S.C.I.V. », V, 1954, fasc. 1-2, p. 93, nr. 6.

² Muz. Histria, nr. inv. 268.

pe guvernatorul din acel moment al Moesiei. Cum numele acestuia apare la genitiv și cum precede nemijlocit mențiunea confraternității cu cheltuiala căreia s-a săpat lespeda, este evident că înaintea lui inscripția trebuie să fi pomenit pe împăratul la adresa căruia se făcea această manifestație de lealism. În loc de un simplu *album*, ca atâtea altele ajunse pînă la noi, textul de care ne ocupăm e, în același timp o listă de învingători și o inscripție onorifică,

destinată să cinstească, pe de o parte pe unul sau mai mulți membri ai casei domnitoare (la care se adaugă o serie de demnitari, printre care «legatul» provinciei), pe de alta, pe conducătorii asociației în anul cînd s-a obținut izbînda. Formulări de felul acesta nu-s fără analogii în documentele epigrafice ale epocii imperiale și, ca să cităm un exemplu apropiat în timp și spațiu de cazul care ne interesează, la Olbia, în zilele lui Severus Alexander, un particular care reparase cu propria sa cheltuială mai multe edificii religioase găsește mijlocul de a împleti în cadrul aceleiași inscripții (care, în esență, e o inscripție monumentală) omagiul pentru împărat și senat cu

omagiul pentru o serie de zei și cu o invocatie pentru «sănătatea și bunăstarea patriei»: ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος . . . τύχης καὶ ἱεράς συγκλήτου καὶ στρατευμάτων καὶ ὑγείας καὶ εὐσταθίας τῆς πόλεως θεοῖς ἐπηκόοις Σαράπι καὶ Εἰσι καὶ Ἀσκληπιῶ καὶ Ὑγείᾳ κ[α]λὴ Ποσειδῶνι . . . τοὺς νηοὺς ἀπὸ θεμελίων σὺν τῇ στοᾷ . . . ἐκ τῶν ἰδίων τῇ πατρίδι] κα[τεσκευάσεν]).

Ca documentul compozit abia reprodus, inscripția histriană trebuie să fi început și ea cu o urare pentru « norocul » sau « sănătatea » unui împărat care, după toate probabilitățile, a fost același Severus Alexander. Ce instituții sau persoane vor fi fost asociate cu el, n-avem puțința să știm, cu excepția consularului Iulius Gaetulicus, al cărui *cognomen* a căzut în lacună, dar a cărui identificare ni se pare sigură, pe temeiul considerațiilor ce se vor arăta mai departe. În originalul grec, partea căzută n-a putut fi în orice caz prea lungă și, cu rezervele impuse de orice reconstituire conjecturală, trebuie să fi sunat: ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος Μ[άρχου] Αὐρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου τύχης sau ὑπὲρ σωτηρίας καὶ αἰωνίου διαμονῆς τοῦ κυρίου Αὐτοκράτωρος Μ[άρχου] Αὐρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου². Cuvintele următoare nu pot fi restabilite nici măcar cu titlu ipotetic, dar după un cuvânt sau două pierdute iremediabil, urma textul păstrat, și acesta se citește:

- . . . καὶ τοῦ
	[κρατίστου ὑ]πατικοῦ Ἰουλίου	
	[Γετουλικ]οῦ, ὕμνωδοὶ πρεσβύτε-	
	[ροι πε]ρὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον	
5	[τοὺς π]ροστάτας Φλ(άουιον) Ἰουκούνδον	
	[καὶ] Φλ(άουιον) Διογένην καὶ Φλ(άουιον) Λονγεϊν-	
	[αν]ὸν καὶ Αὐρ(ήλιον) Διονύσιον Β τοῦ Ἐ-	
	[στ]ιαίου, νεικήσαντες ἀγῶνα ἐ-	
	[πι] ἀγωνοθέτου Αὐρ(ηλίου) Γρηγόρου τοῦ	
10	[Ἄρ]τεμιδώρου καὶ πατρὸς Ἀχιλλ-	
	έως Ἀχιλλᾶ, μεσοχόρου δὲ καὶ	
	[π]ροστάτου Αὐρ(ηλίου) Ἥλει(ου) τοῦ Ἥλει(ου), μ-	
	ουσάρχου Δημητρίου Δομετια-	
	νοῦ, συναγωνισάμενοι οἶδε.	
15	[Αὐ]ρ(ήλιος) Αἰλιανὸς Ἥλει(ου)	
	[Αὐ]ρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Ἥλει(ου)	Αὐρ(ήλιος) Ἀρτεμίδωρος Ἀ-
	[Αὐ]ρ(ήλιος) Σατουρνείλος Ἥλει(ου)	ριστοκράτ(ους) ἱερεὺς·
	[Ἄ]θηνάδης Δαματρίου	Αὐρ(ήλιος) Ἀριστοκράτ[ης]
	[Κα]λλίνεικος Ἡρακλιαν(οῦ)	Ἀριστοκρά(τους) ἱερεὺς·
20	[Νεικ]ήρατος Ἐρμίππου	Πόπλιος Αἰλι[ανός]
	[?Δημῆ]τρης Δ[αμα]τρίου	Ἐρμερι[νοῦ?]
	Ρούφου	Αὐρ(ήλιος) Ποντικὸς Ε . . .
	[Ἄρτεμίδ]ωρος Μαρ[κία]νοῦ	ιφ
	[Διονύ]σιος Π	

R. 1: înainte de KAI, imposibil de distins vreo literă. — La fel, în r. 2, înainte de ΠΑΤΙΚΟΥ. — R. 3, la început, unghiul inferior al lui O și Y perfect vizibile. Sigur și ΥΜΝΩΔΟΙ, în ciuda numeroaselor ligaturi, care fac citirea anevoioasă. — R. 4, la început, extremitatea inferioară a unei haste verticale. — La fel, la începutul rîndului 6. — R. 7, la început, hasta verticală dreaptă și virful unghiului de jos al unui N. — R. 9,

¹ IOSPE, I², 184.

² OGIS, 578.

la început, unghiul și hasta dreaptă a lui A ușor de recunoscut. — Tot așa, în r. 10, T. inițial. — R. 11, din primul E, singură bara orizontală de jos. — R. 13, după ultimul A, nu pare să fi urmat altă literă. — La începutul r. 14, N sigur, deși păstrată e numai hasta verticală dreaptă. Tot așa, la sfârșitul rindului, E. — La începutul r. 15, Y ușor de recunoscut. — Mai puțin sigur P, la începutul r. 17. — R. 18, din primul A, abia vârful unghiului. La sfârșit, o hasta verticală. — Tot o hasta verticală, la sfârșitul r. 20. — R. 22, la sfârșitul rindului, E sigur. — R. 23, la început, ligatură ΩP. După al doilea P, lacună de mai multe litere. Rîndul corespunzător din a doua coloană în întregime distrus, cu excepția unui Φ sigur.

În romînește, textul are următorul cuprins:

«...și a prea puternicului consular Iulius Gaetulicus, cîntăreții vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos < cinstesc > pe fruntași Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus și Aurelius Dionysios (al doilea), fiul lui Hestiasios, cu prilejul biruinței dobîndite la întrecerea din timpul agonothetului Aurelius Gregoros, fiul lui Artemidoros, și a părintelui Achilleus, fiul lui Achilles, conducător și fruntaș al corului fiind Aurelius Eleios fiul lui Eleios, iar instructor poetic Demetrios al lui Dometianos.

Au participat la concurs următorii:

Aur. Aelianus al lui Eleios,
 Aur. Alexandros al lui Eleios,
 Aur. Saturnilus al lui Eleios,
 Athenaios al lui Damatrios,
 Kallinikos al lui Herakianos,
 Nikeratos al lui Hermippos,
 Demetrios al lui Damatrios,
 al lui Rufus,
 Artemidoros al lui Marcianus,
 Dionysios al lui P.....,

Aur. Artemidoros al lui Aristocrates,
 preot,
 Aur. Aristocrates,
 al lui Aristocrates, preot,
 Publius Aelianus
 al lui Hermerinos,
 Aur. Pontikos al lui E... ».¹

Cum s-a arătat, e vorba de o inscripție agonală, comemorînd biruința unei echipe de cîntăreți de imnuri sacre, proslăvitori ai lui Dionysos, în cadrul unui concurs despre a cărui desfășurare nu ni se dau amănunte. După caracterele paleografice, documentul poate fi atribuit primei jumătăți a secolului al III-lea e. n., impresie întărită de pomenirea în rîndul 2 a unui guvernator al Moesiei al cărui nume de familie e Iulius și al cărui *cognomen* a căzut în lacuna de la începutul rindului 3. Stabilirea identității personajului nu-i totuși anevoioasă, pentru că din primii ani ai domniei lui Severus Alexander (și, mai precis, dintre 222-225) cunoaștem un « legat » al Moesiei inferioare răspunzînd la numele de Iulius Gaetulicus², și pentru că lacuna de la începutul rindului 3 are exact lungimea corespunzătoare *cognomen*-ului pierdut. Mai mult, se poate face observația că, singur între «legații» pînă astăzi cunoscuți ai Moesiei, în primul pătrar al secolului al III-lea, Iulius Gaetulicus e citat în izvoare fără *praenomen*, ca în inscripția noastră³. În sfârșit — argument hotărîtor — cel puțin două din persoanele înșirate în aceasta figurează într-un document din anul 218, al cărui cuprins îl apropie de textul pe care-l comentăm și a cărui proveniență îl impune atenției cercetătorului.

¹ Cu neînsemnate deosebiri, textul și traducerea ce precede au fost publicate pentru întia oară în raportul preliminar asupra săpăturilor din campania 1953, apărut în « S.C.I.V. », anul V, 1954, fasc. 1-2, p. 93, nr. 6.

² A. Stein, Die Legaten von Moesien. Budapesta, 1940, p. 94.

³ Cf. legenda 'Υπ. 'Ιουλιου Γατουλικου, pe o serie de monede din Marcianopolis: B. Pick, Die antiken Münzen Nordgriechenlands, I, 1. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien. Berlin, 1898, p. 281-283, nr. 982-994 și p. 297, nr. 1068-1069, de completat cu materialul citat de A. Stein, Die Legaten..., p. 94, n. 3.

Ne referim la dedicația în cinstea lui Elagabal gravată cu cheltuiala unei asociații de închinători ai lui Dionysos (σπεῖρα Διονυσιαστῶν προσβυτέρων), între ai cărei demnitari e pomenit un FL(auius) Iucundus, — același, probabil, cu FL(auius) Iucundus din inscripția agonală¹. În inscripția din 218, personajul figurează printre conducătorii asociației cu gradul de ἱεροφάντης²; în documentul de care ne ocupăm, calitatea ce i se atribuie e cea de προστάτης al grupului de ὑμνωδοί, alături de mai mulți indivizi ce nu se întâlnesc în inscripția din 218, cu excepția «părintelui» Achilleus al lui Achilles, în care inclinăm să recunoaștem pe mai marele *speirei* cu cheltuiala căreia s-a săpat dedicația în cinstea lui Elagabal.

Fără îndoială, de o identificare sigură nu se poate vorbi, cită vreme într-un text personajul se numește Achilleus, iar în altul Achilles. Trebuie remarcat însă că în inscripția din anul 218 AXIΛΛA[N], cum am crezut că trebuie întregit acuzativul unui nume care pe piatră e scris AXIΛΛA, ar putea fi tot atît de bine citit AXIΛΛ[E]A (de la nominativul AXIΛΛE YΣ), ceea ce șterge presupusa deosebire, conferind un înalt grad de verosimilitate ipotezei după care în amîndouă cazurile ne-am găsi înaintea aceleiași persoane³. Către o concluzie asemănătoare ne duce constatarea că în ambele documente titlul atribuit lui Achilleus e acela de πατήρ, cum și împrejurarea că un patronim ca Achilles — extrem de rar în onomastica greacă — nu se întâlnește niciodată într-o inscripție histriană înainte de dedicația în cinstea lui Elagabal.

Toate aceste considerații ne îndeamnă să credem că «părintele» asociației «Dionysiaștilor virstnici» e una și aceeași persoană cu «părintele» pomenit în dedicația «cîntăreților virstnici» proslăvitori ai lui Dionysos. Devoțiunea arătată aceleiași divinități e un argument în sprijinul identificării propuse, care, la rîndu-i, constituie o prezumție în favoarea obirșiei comune a celor două inscripții. Ajungem astfel la încheierea că între σπεῖρα activă sub Elagabal și cîntăreții biruitori în zilele lui Severus Alexander a trebuit să existe o legătură ale cărei aspecte ne propunem să le cercetăm după ce în prealabil vom fi arătat semnificația termenilor ὑμνωδός-ὑμνωδία în textele antice și vom fi încercat să lămurim apariția instituției în cetatea dobrogeană.

Cum e astăzi indeobște știut, mulțumită unor descoperiri epigrafice făcute în orașele grecești ale Asiei Mici, ὑμνωδός, care, la început, servea să indice pe orice «cîntăreți de imnuri sacre», capătă în epoca romană accepțiunea specială de «cîntăreț însărcinat cu proslăvirea împăratului și a membrilor familiei domnitoare»⁴. Cu acest înțeles, termenul se întâlnește într-o serie de documente din I-ul și din al II-lea veac al erei noastre, între care mai importante sînt o inscripție din Pergamon și alta din Hypaipa. După indicațiile acesteia din urmă⁵, datînd din primul an al domniei lui Claudiu, dar cuprinzînd și textul unui decret al Adunării provinciale din zilele lui Tiberiu, colegiile de hymnozi din feluritele orașe ale Asiei ([οἱ πάσης Ἀσίας ὑμνωδοί] par să fi

¹ Histria. Monografie arheologică. București, 1954, vol. I, p. 533, nr. 17, r. 10—11.

² Pentru justificarea citirii [ΙΕΡΟΦΑΝ]ΤΗΝ, a se vedea Histria, I, p. 537, n. 6.

³ În această ordine de idei, observăm că lapidul dedicației din 218 a comis o greșeală asemănătoare în rîndul 4 al textului, scriînd KYPIO pentru genitivul KYRIOY.

⁴ Cf. Th. Reinach s.v. Hymnodus, D. A., III 1, p. 336—337; F. Poland, Geschichte des griechischen Vereinswesens. Leipzig, 1909, p. 46 și urm. E. Ziebart, R.-E., IX, col. 2520—2522.

⁵ Publicată pentru întia oară în revista smyrniotă «Homeros», 1872, p. 207, reeditată și comentată de J. Keil, «JOAI», XI, 1908, p. 101—110.

fost grupate într-o organizație unitară, ale cărei hotărâri ($\psi\eta\phi\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha$), luate în cadrul unor reuniuni solemne ($\epsilon\pi\rho\acute{\alpha}\ \sigma\acute{\upsilon}\nu\omicron\delta\omicron\varsigma$) aveau un caracter obligatoriu pentru asociațiile afiliate. La rîndul lor, acestea, dacă trebuie să credem informațiile oferite de inscripții din alte locuri, erau alcătuite într-un chip mai mult sau mai puțin identic, dispunînd de regulamente de funcționare răspunzînd aceluiași nevoi. După documentul din Pergamon la care am făcut aluzie¹, asociația de $\acute{\upsilon}\mu\nu\omega\delta\omicron\iota\ \theta\epsilon\omicron\upsilon\ \Sigma\epsilon\beta\alpha\sigma\tau\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \theta\epsilon\acute{\alpha}\varsigma\ \prime\rho\acute{\omega}\mu\eta\varsigma$ era formată în acest oraș dintr-un număr fix de membri titulari (între 33 și 36, după toate probabilitățile), la care se adăuga un număr variabil de membri temporari, recrutați dintre fiii și nepoții titularilor, apoi un număr neprecizat de membri străini ($\acute{\epsilon}\xi\omicron\tau\iota\kappa\omicron\iota$), în care sîntem înclinați să recunoaștem un soi de «membri de onoare» ai confraternității². Membrii de toate categoriile ai acesteia erau ținuți la vîrsăminte bănești către tezaurul comun ($\kappa\omicron\iota\nu\acute{\omicron}\nu\varsigma$), unii cu titlu de cotizație ($\chi\omega\rho\epsilon\iota\alpha$), alții ca taxă de înscriere ($\epsilon\iota\sigma\eta\lambda\acute{\upsilon}\sigma\iota\omicron\nu$), în sfîrșit, în cazul membrilor străini, pentru alimentarea unui fond destinat statuilor împăraților $\delta\acute{\omega}\sigma\omicron\upsilon\sigma\iota\nu\ \delta\acute{\epsilon}\ \omicron\iota\ \kappa\alpha\theta\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\iota\ \acute{\epsilon}\xi\omicron\tau\iota\kappa\omicron\iota\ \acute{\upsilon}\mu\nu\omega\delta\omicron\iota\ \epsilon\iota\varsigma\ \epsilon\iota\kappa\acute{\omicron}\nu\alpha\varsigma\ \tau\acute{\omega}\nu\ \Sigma\epsilon\beta\alpha\sigma\tau\acute{\omega}\nu\ (\delta\eta\nu\acute{\alpha}\rho\iota\alpha)\ \nu\prime^3$.

Asociația — în fruntea căreia se găsea un demnitar cu numele de $\epsilon\acute{\upsilon}\kappa\omicron\sigma\mu\omicron\varsigma$, asistat în îndeplinirea funcțiilor lui de un preot ($\epsilon\pi\epsilon\rho\acute{\upsilon}\varsigma$) și de un secretar ($\gamma\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\acute{\epsilon}\upsilon\varsigma$) — dispunea de un sediu permanent: $\acute{\upsilon}\mu\nu\omega\delta\epsilon\iota\omicron\nu$. Rostul ei fiind de a onora pe împărați, nu trebuie să fim surprinși dacă în programul de activitate al hymnozilor vedem figurînd, în primul rînd, celebrarea aniversării nașterii fiecărui *diuus*; în al doilea rînd, celebrarea lunară și anuală a zilei de naștere a lui August (23 septembrie); în al treilea rînd, celebrarea aniversării convenționale a zilei de naștere a Liviei, fixată la 21 septembrie, pentru a o apropia de ziua de naștere a lui August. Osebit de festivitățile în cinstea cirmuitorilor apoteozați, hymnozii pergameni mai celebrau ziua de 1 ianuarie (inceputul anului civil roman); zilele de 24, 25 și 26 mai («sărbătoarea trandafirilor»); în sfîrșit — în zilele de 23, 24 și 25 iunie — o așa numită «sărbătoare a misteriiilor» ($\mu\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$), al cărei caracter nu-i deajuns precizat. În toate aceste împrejurări, talentul lor muzical găsea prilej să se manifeste, fără să fie limpede dacă în cursul ceremoniei ansamblul cîntăreților executa aceeași compoziție sau fiecarea în parte intona un imn special, procurat pe propria cheltuială la înscrierea în asociație⁴.

Din punctul nostru de vedere, mai importantă de relevat ni se pare existența unei alte categorii de «cîntăreți de innuri», a căror artă se exercita întru slava divinităților dintotdeauna adorate în cetățile lor de baștină: la Milet, probabil, în cinstea lui Apollo⁵; la Efes, în cinstea zeiței Artemis⁶; la Stratonicea, în cinstea Hecatei⁷; la Smyrna, nu se știe bine în cinstea cărei

¹ Die Inschriften von Pergamon, unter Mitwirkung von E. Fabricius und C. Schuchhardt, herausgegeben von Max Fränkel. Berlin, 1895, nr. 374, frg. A—D.

² Inschriften von Pergamon, 374 C. Cf. Th. Reinach, loc. cit., p. 336—337.

³ Inschriften von Pergamon, 374 C, r. 12—13.

⁴ Inschriften von Pergamon, 374, fr. D, r. 17—18, cu observațiile lui M. Fränkel, ibidem, vol. II, p. 263 și Th. Reinach, op. cit., p. 337.

⁵ U. von Wilamowitz-Moellendorff, «Sitzber. Akad. Berlin», 1904, p. 619 și urm. (= Syll.³, 57).

⁶ «Ath. Mitt.», III, 1878, p. 56, nr. 2. Cf. Inscr. Brit. Museum, III, p. 29, nr. 481; I, p. 192, nr. 600.

⁷ CIG, 2715 a.

zeități¹. Acești ὕμνωδοί sau συνομνωδοί², numiți uneori și θεσμοφοδοί³, constituiți în confraternități dintre care a cunoscuților μελποί din Milet reprezintă probabil cea mai veche asociație sigur atestată din întreaga lume greacă⁴, își desfășurau activitatea în preajma sanctualelor respective, în strinsă legătură cu alte asociații particulare sau oficiale urmărind scopuri asemănătoare. Semnificativ, sub acest raport, e faptul că din diferite orașe din Asia Mică, în epoca imperială, documente epigrafice menționează ὕμνωδοί τῆς γερουσίας, cu alte cuvinte «cântăreți» recrutați din rândurile — sau puși în slujba acestei importante organizații cetățenești⁵. Oricare va fi fost natura exactă a legăturii dintre γερουσία în ansamblul ei și grupul restrins al «hymnozilor gerousiei»⁶, sigur e că aceștia din urmă colaborau la reușita festivităților a căror pregătire intra în atribuțiile asociației⁷. Mai mult, acolo unde — potrivit unei tendințe caracteristice pentru societatea greacă, și care lipsește aproape cu totul în lumea romană⁸ — înăuntrul aceleiași cetăți întlnim mai multe asociații de bărbați grupați după vîrstă (colegii de ἔφηβοι și de νέοι, alături de γερουσία abia pomenită), nu e neobișnuit ca organizațiile de hymnozi să ni se înfățișeze și ele sub forma unor asociații de «cântăreți tineri» (ὕμνωδοί νεώτεροι) și de «cântăreți vîrstnici» (ὕμνωδοί πρεσβύτεροι). Aceasta pare să fi fost situația la Dionysopolis, unde, din zilele lui Elagabal, ni s-a păstrat inscripția pusă de asociația de ὕμνωδοί νεώτεροι în cinstea unui binefăcător oarecare⁹, și tot așa la Nicopolis ad Istrum, unde «cântăreții vîrstnici» închină Triadei capitoline un altar «pentru izbînda și perpetuitatea împăraților», din inițiativa unui «conducător de cor» (χοροστάτης) în care trebuie să vedem probabil pe președintele din acel moment al colegiului¹⁰.

În ultimul exemplu citat, rostul confraternității de ὕμνωδοί pare să fi fost acela de a contribui la strălucirea cultului împăraților. Alte două documente provenind din același loc — unul publicat în 1881, altul în 1952 și în al căror text «cântăreții» își arogă epitetul de φιλοσέβαστοι¹¹ — nu lasă

¹ J. Keil, op. cit., p. 109—110.

² CIG, 3170.

³ Inscr. Brit. Museum, III, p. 29, nr. 481.

⁴ Wilamowitz-Moellendorff, «Sitzber. Akad. Berlin», 1906, p. 78, n. 5. Cf. G. Glotz, La cité grecque. Paris, 1928, p. 19.

⁵ Cu titlu de exemplu, CIG, 3201 (Smyrna); «BCH», XIV, 1890, p. 609 (oraș necunoscut din Caria); «BCH», II, 1878, p. 614, nr. 37 (Kibyra?).

⁶ După F. Poland, hymnozii n-ar fi fost decît niște slujbași ai gerousiei, angajați în vederea anumitor festivități și, de altminteri, puțini la număr (Gesch. d. griech. Vereinswesens, p. 48); după E. Ziebarth, ei ar fi constituit o asociație avînd legături cu gerousia propriu-zisă (Das griechische Vereinswesen. Leipzig, 1896, p. 91, n. 2).

⁷ În legătură cu atribuțiile gerousiilor în cetățile grecești în epoca imperială, a se vedea J. Lévy, «Rev. des Et. grecques», VIII, 1895, p. 231 și urm.; W. Liebenam, Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche. Leipzig, 1900, p. 565—566; A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian. Oxford, 1940, p. 225—226 și 353, n. 31.

⁸ Cf., totuși, M. Rostovtzev, Storia economica e sociale dell'Impero romano (trad. G. Sanna). Firenze, 1933, p. 54 și literatura citată în nota 4.

⁹ K. Skorpil, «OJA», XV, 1912, Beibl. col. 106: ... ὕμνωδοί νεώτεροι τὸν αὐτῶν φιλότιμον καὶ εὐεργέτην... Θεόδωρον Δη[μ]ητρίου ἀνέγραψαν.

¹⁰ H. și K. Skorpil, «AEMO», XV, 1892, p. 219, nr. 110 (= IGRRP, I, 562): ... ὑπὲρ τῆς τῶν αὐτοκρατόρων τύχης καὶ διαμονῆς ὕμνωδοί πρεσβύτεροι χοροστατοῦντος Θεαγένου ἐκ τῶν ἰδίων ἀνάστησαν.

¹¹ C. Jireček, «Monatsber. d. kgl. Ak. d. Wiss. zu Berlin», 1881, p. 459: Λουκάς Ζένωνος Νεικαιεύς... ὕμνωδοῖς φιλοσεβάστοις τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν; V. Beşevliev, Epigrafski Prinosi. Sofia, 1952, p. 24, nr. 27: Δι(όδωρος?) Κλαυδεῖεις Νεικαιεύς ὕμνωδοῖς ἱερoneίκα(ι)ς καὶ φιλοσεβάστοις ἐκ τῶν ἰδίων ἀνάστησαι (sic).

îndoială asupra indeletnicirii lor obișnuite, îndreptătesc chiar presupunerea că au putut fi atașați unui *Augusteum*. În schimb, în legătură cu activitatea « cîntăreților tineri » din Dionysopolis, singura ipoteză valabilă ni se pare aceea după care ne-am găsi înaintea unei confraternități constituite pentru preamărirea unui zeu din panteonul tradițional, după toate probabilitățile eponimul cetății. O asemenea grupare s-a putut manifesta fie ca o întocmire de sine stătătoare, fie — mai probabil — ca emanația unui organism mai vast, o asociație de închinători ai lui Dionysos, cum se întîlnesc în toate orașele pontice în epoca romană² și cum avem dovada că a existat și în cetatea despre care vorbim, încă din secolul al III-lea î. e. n., cînd un Apollonios al lui Demophon, preot al zeului vinului, închina lui Dionysos o statueta a lui Pan « pentru bunăstarea adoratorilor lui Bacchos grupați în jurul lui Eraton, fiul lui Demophilos: ὑπὲρ τῶν Βακχεαστῶν τῶν περὶ Ἐράτων Ἀθημοφίλου »³.

Revenind la inscripția histriană care ne reține atenția, ne putem întreba acum cu mai mulți sorți de a găsi răspunsuri potrivite cine erau « cîntăreții vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos » și cum trebuie să ne reprezentăm activitatea lor în cadrul vieții religios-culturale a Histriei, la sfîrșitul primului pîtrar al secolului al III-lea e. n. ? — În amîndouă privințele, un început de lămurire ne e oferit, credem, de dedicația dionysiacă publicată de noi în « Histria » I și de care a fost vorba la începutul acestei expuneri⁴. Gravată în primul an al domniei lui Elagabal din inițiativa unei *σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων* (« cerc » de închinători ai lui Dionysos care nu și-ar fi luat epitetul de « vîrstnici », dacă n-ar fi ținut să se deosebească de « cercul » similar al unor inițiați tineri), documentul prezintă interesul de a ne informa, pe de o parte, asupra răspîndirii în Histria a unui cult despre care pînă în vremea din urmă n-aveam decît știri neînsemnate⁵, pe de alta, asupra structurii unui gen de asociație religioasă ce nu prezintă pretutindeni aceleași caracteristici. În această ordine de idei, am avut prilejul să amintim că în fruntea *speirei* histriene se găsea un demnitar cu titlul de *πατήρ* (în speță: Achilleus al lui Achilles), asistat de un *ιερέυς* (Aurelius Victor fiul lui Castus), de un *ιεροφάντης* (Flavius Iucundus) și de un al treilea personaj, al cărui titlu a căzut în lacună. Cum iarăși am avut prilejul s-o subliniem, doi din acești demnitari se regăseseră printre « frunțașii » pomeniți în dedicația hymnozilor (Achilleus al lui Achilles și Flavius Iucundus), unul din ei chiar cu titlul deținut în ierarhia *speirei*. Fără teamă de a ne înșela, putem deci trage concluzia că între « cercul Dionysiaștilor vîrstnici » și hymnozii vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos a existat o legătură, și anume, dacă indicile semnalate nu ne amăgesc, în sensul că grupul de cîntăreți trebuie să se fi integrat în *speira* îndrumată de « părintele » Achilleus, reprezentînd fie fracțiunea artistică a asociației mai mari, fie o grupare de sine stătătoare afiliată *speirei* în vederea unor manifestări comune. În sprijinul primei ipoteze pledează faptul că Flavius Iucundus și Achilleus al lui Achilles, demnitari ai *speirei*, figurcază printre « frunțașii » cinstiți de *hymnozi*, cum și împrejurarea că — la fel cu Dionysiaștii — « cîntăreții » își

¹ Th. Reinach, loc. cit., p. 337.

² F. Poland, *Gesch. d. griech. Vereinswesens*, p. 196—197.

³ E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*. Viena, 1906, col. 168, nr. 188. Cf. E. Ziebarth, « Rhein. Mus. », LV, 1900, p. 513 și F. Poland, op. cit., p. 76—77.

⁴ Mai sus, p. 65, n. 1.

⁵ « Boabe de grîu », I, 1930, p. 575 și urm.; « Rev. des Études latines », IX, 1931, p. 80.

zic «virstnici». În favorarea celei de a doua se pot invoca amănuntele de organizare spicuite în text, de unde rezultă că — pe lângă demnitarii pe care i-a putut avea laolaltă cu *speira* — grupul de ὕμνοδοί își avea frunțașii proprii, investiți cu atribuții legate direct de pregătirea muzicală. În starea actuală a informației, mai mult nu se poate spune. Într-o formă sau alta, e evident totuși că Dionysiaști și «cintăreți» nutreau preocupări comune și că, în măsura în care «intreceri» de felul celei comemorate de inscripție se încadrau în activitatea lor obișnuită, această activitate, depășind domeniul religios, constituia o manifestare culturală a cărei însemnătate nu se poate trece cu vederea.

Înainte de a ne opri însă asupra acestui aspect al documentului pe care-l analizăm, unele precizări, în legătură cu organizarea grupului de hymnozi nu vor fi probabil inutile. În primul rind trebuie relevată împrejurarea că, întrucît în ritualul religiilor de mîntuire muzica ținea locul pe care-l știm, asociațiile de inițiați ai cultelor misterice numărau între demnitarii lor un însărcinat cu această parte din activitatea confraternității¹. Sub nume care variaiu, dar care de fiecare dată exprimă aceeași calitate de «cintăreți» sau «îndrumător de cintăreți», asemenea frunțași ai unor colegii religioase se întilnesc în Atena, Pergamon, Tomi și în diferite locuri ale lumii grecești². În fiecare din aceste cazuri e însă vorba de persoane izolate (una sau două, cel mult), cită vreme din dedicația hymnozilor histrieni rezultă limpede, pe de o parte autonomia grupării (care închină lepedea din proprie inițiativă, iar nu în numele *speirei*), pe de alta existența în sinul ei a unei serii de demnitarî indicați, unii, cu titlul generic de «frunțași» (προστάται), alții cu nume exprimînd natura exactă a funcțiunilor lor: μεσόχορος, μούσαρχος, ἀγῶνοθέτης.

În ce privește termenul προστάτης, trebuie precizat că — cu excepția Egiptului, unde apare întrebuițat în înțelesul de *magister collegii*³ — ori de cîte ori se întilnește în inscripții cu acest caracter accepția lui e generală, nu tehnică, indicînd ansamblul frunțașilor unei asociații, iar nu pe cutare demnitar în parte⁴. E, de bună seamă, cazul dedicației de care ne ocupăm, în al cărei rind 5, cuvîntul nu indică un anumit grad în ierarhia mistică ori artistică, ci pe conducătorii — indiferent cu ce titlu — ai grupului de cintăreți: Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus și Aurelius Dionysios, fiul lui Hestiaios.

Despre conținutul termenului πατήρ în limba documentelor epigrafice, am avut prilejul să dăm amănunte altădată⁵. Am arătat atunci că în ierarhia colegiilor mitriace πατήρ e titlul suprem⁶ și că același lucru se poate spune

¹ F. Poland, Geschichte des griech. Vereinswesens, p. 398—399.

² Ὑμνητής, în asociația ateniană a închinătorilor zeiței Belela (Syll., 1111, r. 4); ὕμνοδιδάσκαλοι, în asociația «bouarilor» dionysiaci din Pergamon (Inscr. von Pergamon, 485 = Syll., 1115, r. 27); ὕμνοδός sau ἐφουμνοδός în Tomi (F. Poland, op. cit., p. 398).

³ F. Poland, Gesch. des griech. Vereinswesens, p. 364—365.

⁴ Cf., cu titlu de exemplu, SEG, IV, 598, r. 37 (Teos): [... ἐὰν δὲ τῶν θιασωτῶν οἱ προστάται μὴ ἐπιτελέσωσι τὴν ἐπόρῳμον αὐτῆς ἡμέραν; Ch. Avezou et Ch. Picard, « BCH », XXXVII, 1913, p. 94, nr. 6 (Thessalonice): [Π]ονπώνιον Ἐλενον κὲ Κάσιον προστάτες θρησκευτῶν...

⁵ Histria, I, p. 537 și n. 1.

⁶ Fr. Cumont, Textes et monuments figurés relatifs au culte de Mithra. Bruxelles, 1906, vol. I, p. 317—318. Cf. G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer². München, 1912, p. 370.

despre o serie de alte asociații religioase, fără a exclude *spirae*-le dionysiace¹, oricite rezerve s-ar fi făcut în privința poziției exacte a « părintelui » în fiecare din aceste alcătuiri².

Tot atât de limpede e semnificația termenilor *μεσόχορος* și *μούσαρχος*, în ciuda faptului că, din lipsă de material comparativ, o apreciere exactă a accepției fiecăruia nu e nici în cazul lor lesnicioasă. Așa cum o lasă să se bănuiască etimologia, și cum o dovedește un pasaj din Pliniu cel Tânăr în legătură cu lecturile literare din vremea lui³, *μεσόχορος* înseamnă probabil « conducător al corului », « dirijor » sau « director muzical » al unei echipe de cântăreți. În opoziție cu el, *μούσαρχος* pare să indice, așa cum am încercat să traducem, pe « instructorul poetic » al grupării, în ciuda faptului că termenul însuși nu se întâlnește în nici unul din textele epigrafice sau literare ce ne-au stat la îndemână⁴. E ușor de presupus, oricum, că în asociațiile de tipul celei ce ne reține atenția, alături de maestrul de cânt, propriu-zis, au trebuit să existe autori ai textelor cîntate, a căror denumire în inscripții nu-i de fiecare dată aceeași, nici întotdeauna clară, mai ales dacă ne gândim că în anumite cazuri calitățile de muzician și de poet au putut fi întrunite în aceeași persoană. Cine poate spune, bunăoară, dacă cei doi *ὑμνοδιδάσκαλοι* menționați într-o inscripție dionysiacă din Pergamon⁵ erau meșteri de cânt sau instructori poetici? Pe de altă parte, tocmai în cazul asociației de *ὑμῳδοὶ θεοῦ Σεβαστοῦ καὶ θεᾶς Ῥώμης*, despre care a mai fost vorba, arela inscripție care i-a păstrat amintirea pomeneste, între alte obligații ale membrilor titulari, pe aceea de a aduce la intrarea în asociație un imn al lor (*ὑμνον*) — desigur nu compus de ei, ci procurat cu propria cheltuială de la un specialist în materie⁶. Un asemenea specialist trebuie să fi fost cetățeanul ce-și zice *ῥαφαιδὸς θεοῦ Ἀδριανοῦ*, într-o inscripție din Nysa⁷; și servicii analoge trebuie să fi adus clienților ocazionali imnograful și dascălul de liră Amphicles (*μουσικὸς καὶ μελῶν ποιητῆς*), onorat printr-un decret cunoscut⁸. Fără teamă de a greși, putem deci atribui cuvintului *μούσαρχος* înțelesul de « instructor poetic », la care ne-am oprit înainte, îndreptînd acum atenția noastră asupra ultimei demnități despre care credem util să spunem o vorbă — aceea de *ἀγωνοθέτης*.

Termenul, ca și funcțiunea pe care o indică sint prea cunoscute pentru a necesita explicații. Nu e nevoie să arătăm, în aceste condiții, nici cînd a

¹ E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, col. 158, nr. 177 (Asclepios); D. Teodorescu, « BCMI », VII, 1914, p. 181, nr. 3 (Cybele); Syll.³, 1111 (Belela); IOSPE, II, 437, 445, 446, 451, 455 (Theos Hypsistos); « Arch. Anzeiger », 1942, col. 175 (?).

² F. Poland, *Gesch. d. griech. Vereinswesens*, p. 371—372.

³ Epist., II 14, 7: «... hoc infiniti clamores commouentur, cum mesochorus dedit signum».

⁴ Termenul lipsește în Liddell-Scott, care nu-l înregistrează decît ca epitet al lui Apollo într-un vers al lui Terpanndru (frg. 3 Diehl).

⁵ Inschriften von Pergamon, 485, r. 26 (= Syll.³, 1115).

⁶ Inschriften von Pergamon, 374, fr. D, r. 18, cu observațiile lui Th. Reinach, op. cit., p. 337.

⁷ « BCH », IX, 1885, p. 125.

⁸ Inscriptions de Delos: Décrets postérieurs à 166 av. J.-C.; Dédicaces postérieures à 166 av. J.-C. publiés par P. Roussel et Marcel Launey, Paris, 1937, nr. 1497, r. 5 și urm.: ἐπειδὴ Ἀμφικλῆς, μουσικὸς καὶ μελῶν ποιητῆς, τοὺς τε θεοῦς... ὑμνησεν, ἐδίδαξεν δὲ καὶ τοὺς τῶν πολιτῶν παῖδας πρὸς λύραν τὸ μέλος αἰδεῖν κτλ. Cf. și decretul delfic pentru Kleochares al lui Bion, atenian, autor al mai multor compoziții în cinstea lui Apollo, executate de cor la sărbătoarea Theoxeniilor (Michel, *Recueil*..., nr. 259, cu observațiile lui E. Ziebarth, *Aus dem griechischen Schulwesen*. Leipzig, 1914, p. 135).

fost înființată *agonothesia*, nici rolul pe care l-a jucat într-o anumită fază de dezvoltare a vieții de πόλις¹. Important, din punctul nostru de vedere, e doar să stabilim dacă în documentul pe care-l comentăm mențiunea e a unui *agonothet* al cetății, sau a unui *agonothet* al organizației particulare care e grupul de hymnozi. Reduși la această unică mărturie, nu ni se pare că putem emite o opinie valabilă, amândouă ipotezele fiind posibile și, sub raportul gramatical, deopotrivă de îndreptățite. E ușor de văzut, într-adevăr, că dacă într-o primă interpretare cuvintele ἐπι ἀγωνοθέτου ar putea să indice anul când importanta funcțiune era îndeplinită de Aurelius Gregoros fiul lui Artemidoros, cu alte cuvinte, o demnitate oficială, — același înțeles li se poate păstra chiar admitând că *agonothetul* era al *speirei* sau al organizației de hymnozi, cu deosebirea că, în acest din urmă caz, valabilitatea indicației s-ar găsi restrinsă la membrii grupului care-și comemorează izbînda. Un argument în acest sens îl constituie faptul că, sintactic, prepoziția ἐπι se leagă nu numai de genitivul ἀγωνοθέτου, dar și de genitivul πατρός. În intenția redactorului dedicației a fost deci să dateze textul cu numele unui demnitar care e sigur al asociației («părintele» Achilleus), și același a putut fi cazul *agonothetului* Aurelius Gregoros, cu atît mai mult cu cît exemple de *agonotheti* ai unor organizații particulare ne sînt cunoscute în unele locuri ale lumii grecești².

Oricare ar fi în această privință adevărul, însemnătatea indicației — ca și a inscripției în întregul ei de altminteri — nu stă în mențiunea întâmplătoare a unei magistraturi, oricît de interesantă³, ci în lumina pe care o aruncă asupra unei întregi laturi a vieții publice histriene, asupra căreia n-aveam decît informații sumare: existența în cetatea dobrogeană a unor ἀγῶνες — concursuri muzice și gimnastice cu o periodicitate regulată — organizate de obște prin împuțerniciți anume în preajma unor sărbători ce trebuie să se fi numărat printre cele mai importante ale anului. În această privință, singurul lucru pe care-l știam pînă acum e că asemenea ἀγῶνες au existat la Histria, de vreme ce decrete onorifice — și în primul rînd decretul în cinstea lui Diogenes fiul lui Diogenes, publicat de noi în «Histria» I⁴ — prevăd, între dispozițiile lor, încununarea binefăcătorilor... ἐν τοῖς ἀγῶσι: «în mijlocul desfășurării concursurilor»⁵. S-ar putea adăuga, în această ordine de idei, că frumosul relief reprodus de Pârvan în «Archaeologischer Anzeiger» din 1915, înfățișînd o Victorie conducînd carul (scenă de caracter agonal, ruptă probabil dintr-o friză⁶) trădează la cei chemați s-o admire, dacă nu de-a dreptul existența unor asemenea întreceri, a căror organizare depășea probabil mijloacele unui singur oraș, existența unor înclinări și a unor preocupări în această direcție ce nu lipsesc la locuitorii nici unei cetăți întemeiate de greci.

¹ În ultimă instanță, A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, p. 175; 234 și 355, n. 40—45. O listă a orașelor unde instituția e atestată în documente epigrafice, la W. Liebenam, *Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche*, p. 542—545.

² F. Poland, *Gesch. des griech. Vereinswesens*, p. 400.

³ La Histria, *agonothesia* apare pomenită în decretul pentru Aba, soția lui Heracon (sec. II e. n.), publicat de Ęm. Popescu, «S. C. I. V.», V, 1954, 3—4, p. 450—457.

⁴ Histria I, p. 476, nr. 1.

⁵ Cf. și V. Pârvan, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene* (trad. Radu Vulpe), București, 1937, p. 92.

⁶ «JDAI», 1915, Arch. Anzeiger, p. 268. Cf. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. București, 1923, p. 192—193, fig. 91—92 și «BSH», X, 1923, p. 32.

Indiferent însă de caracterul concursurilor, a căror amploare trebuie să fi variat după starea economică a Histriei, cunoscînd momente de mai mare înflorire alături de momente de reală strimtorare, sigur e că dănuirea lor de-a lungul veacurilor trebuie pusă în legătură cu perpetuarea anumitor culte, între care al lui Dionysos trebuie să fi ținut un loc de frunte. O dovedește dacă, mai era nevoie, exemplul Greciei metropolitane, unde sărbătorile dionysiace au prilejuit desfășurările artistice a căror supremă expresie au rămas spectacolele de dramă; o dovedește, în cazul special al Histriei, favoarea excepțională de care trebuie să se fi bucurat zeul într-o perioadă care e tocmai aceea cînd a fost săpată inscripția « cîntăreților vîrstnici ». Am avut prilejul să pomenim, în această ordine de idei, dedicația *speiri* din anul 218. E cazul să reamintim că — de la reluarea săpăturilor, în 1949 — alte două inscripții de caracter bacchic au ieșit la iveală, dedicații ale preoților lui Dionysos Carphoros, atribuite celei de a doua jumătăți a secolului al II-lea (una, poate, chiar din zilele Severilor)¹. Dacă la aceste mărturii locale adăogăm informația de caracter general oferită de Lucian în tratatul *περί ὀρχήσεως*², în care, vorbind de pasiunea grecilor din Ionia și regiunile pontice pentru manifestările legate de cultul lui Dionysos, merge pînă la a afirma că, la epocile fixate pentru hram, locuitorii acestor părți ale lumii grecești, « uitînd de orice altă îndeletnicire, irosesc zile întregi privind cortegiile de Titani, de Corybanți și de Satyri... »: ἀπάντων ἐπιλαθόμενοι τῶν ἄλλων, κάθηνται δι' ἡμέρας Τιτᾶνας καὶ Κορύβαντας καὶ Σατύρους καὶ βουκόλους ὄρωντες — dovada ni se pare făcută că, fie și în parte, *agonele* desfășurate în Histria trebuie să fi fost organizate în cinstea zeului vinului³.

Aceasta îndreptățește presupunerea că, alături de cortegiile de care vorbește Lucian, și alături de întrecerile muzicale pomenite în inscripția hymnozilor, programul concursurilor trebuie să fi implicat obișnuitele spectacole tragice și comice, iar această ipoteză îndreptățește încheierea că asemenea manifestări trebuie să se fi desfășurat într-un local apropiat. Ajungem astfel să ne punem — pentru întia oară pe temeiul unor indicații textuale — problema existenței unui teatru la Histria și, în directă legătură cu ea, problema localizării acestui monument în ansamblul ruinelor cunoscute. Firește, nu e locul să riscăm în această privință ipoteze anevoie de controlat. Ni se va îngădui însă — după ce am adus în sprijinul existenței teatrului histrian argumentele oferite de analiza unui document atît de neobișnuit ca dedicația hymnozilor — să ne exprimăm nădejdea că vremea se apropie cînd vom cunoaște importanța edificiu și altfel decît prin jilțurile de piatră incastrate în incinta de după atacul gotic⁴. Pînă atunci, nu e desigur prematur ca problema să se înscrie printre preocupările colectivului de săpături, fie și cu titlul unor investigații preliminare.

¹ Histria I, p. 524, nr. 15 și 546, nr. 22.

² Cap. 79.

³ În legătură cu răspîndirea cultului lui Dionysos în regiunile pontice și cu chipul cum erau celebrate festivitățile în cinstea zeului în cetățile de pe țărmul de nord al Mării Negre, cf. Herodot, IV, 78—80 și decretul fragmentar din Chersonesul Tauric, pomenind un atac al « Barbarilor înconjurători » împotriva populației pornite să officieze o procesiune la viile din împrejurimile orașului: . . . ἐκπεπορευμένων τῶν οἰκητῶρων μετὰ τέκνων [καὶ γυναικῶν ἐπὶ τῶν] κομιδᾶν τοῦ Διονύσου (IOSPE, I², 343, r. 10—12, cu observațiile lui Latîșev, p. 288).

⁴ Em. Condurachi, Histria. București, 1954, vol. I, p. 105.

ИСТРИЙСКАЯ НАДПИСЬ ОБ АГОНАХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Изучаемый в настоящей статье документ является посвянительной надписью ассоциации ὑμνοδοὶ πρεσβύτεροι περὶ τὸν μέγα θεὸν Διόνυσον, обнаруженной в Истрии во время археологической кампании 1953 г. и датирующейся 222—225 гг. до н.э., судя по имени консулариса Юлиуса, восстановленном в начале 3-й строчки этой надписи. Она схожа с надписью, посвященной в 218 г. Элагабале σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων (*Histria*, I, Бухарест, 1954, стр. 533, № 17). Этот документ выдвигает несколько вопросов, на которые автор старается пролить свет, после того как вкратце излагает все, что известно относительно греческих гимнодов.

В статье изучаются звания προστάτης, πατήρ, μεσόχορος, μούσαρχος, ἀγωνοθέτης и делаются уточнения в связи с организацией истрийских гимнодов, а также относительно места, занимаемого ими в религиозной жизни этого города. Учитывая, то обстоятельство, что по меньшей мере два προστάται, упомянутых в посвящении, фигурируют также среди руководителей σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων, автор считает вероятным, что между двумя ассоциациями должна была существовать связь. В заключение автор подчеркивает интерес, который представляет упоминание ο ἀγῶνες, происходивших в начале III в.н.э. в Истрии, поэтический и музыкальный характер которых полностью подтверждается документом и которые, повидимому, устраивались в театре, местонахождение которого еще не обнаружено.

INSCRIPTION AGONISTIQUE D'HISTRIA

(RÉSUMÉ)

Le document étudié dans le présent article est une dédicace émanant de l'association des ὑμνοδοὶ πρεσβύτεροι περὶ τὸν μέγα θεὸν Διόνυσον, découverte à Histria pendant la campagne de fouilles de 1953 et datant, d'après le nom du consulaire Iulius Gaetulicus, restitué au commencement de la ligne 3, des années 222-225 de notre ère. Il est à rapprocher de l'inscription posée en l'an 218 en l'honneur d'Élagabale par une σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων (éditée et commentée dans *Histria*, I, Bucarest, 1954, p. 533, n° 17) et il soulève plusieurs problèmes que l'Auteur s'efforce d'élucider, après avoir rapidement exposé l'état de nos connaissances sur l'institution des hymnodes dans les cités grecques.

Successivement, il étudie les titres de προστάτης, πατήρ, μεσόχορος, μούσαρχος et ἀγωνοθέτης, en tirant des précisions sur l'organisation des hymnodes d'Histria, ainsi que sur leur place dans la vie religieuse de cette ville. Vu qu'au moins deux des προστάται cités dans la dédicace figu-

rent également parmi les dirigeants de la *σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων*, il retient comme probable qu'entre les deux associations il a dû y avoir des rapports assez étroits. Enfin, l'Auteur souligne l'intérêt présenté par la mention des *ἀγῶνες* célébrés à Histria au commencement du IIIe siècle de notre ère, dont le caractère poétique et musical est explicitement affirmé par le document, et qui semblent s'être déroulés dans un théâtre dont l'emplacement n'a pas encore été découvert.